

ΕΓΧΑΡΑΚΤΟΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΛΑΞΗ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Ἐν τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν ὑπάρχει ὑπ' ἀριθ. 98/1565 μικρὰ ἐκ φαιοῦ σχιστολίθου παλαιοχριστιανικὴ πλάξ (μῆκ. 0.31 πλάτ. 0.23 μ.) κοσμουμένη δι' ἐγχαράκτων διακοσμήσεων καὶ προερχομένη ἐξ Ἐφέσου¹.

Τὸ ἀριστερὰ σφζόμενον μέρος τῆς πλακὸς (βλ. εἰκ. 1), ἀποκεκομμένης κατὰ τὰς τρεῖς ἐτέρας αὐτῆς πλευράς, καταλαμβάνει ἐν εἴδει πλαισίου στενὴ ζώνη μετὰ ἐλισσομένου γραμμικοῦ πλοχοῦ καὶ ἑτέρα μετὰ τεσσάρων σφζομένων ἴσων τετραγώνων διαμερισμάτων, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων εἶναι ἐγγεγραμμένον ἐγκόλπιον ἀποτελούμενον ἐκ δύο ὁμοκέντρων κύκλων. Τὰ κέντρα τῶν ἐγκολπίων βαίνουν ἐπ' εὐθείας μόλις δηλουμένης δι' ἐλαφρᾶς χαραγῆς. Ἐκ τῶν ἐγκολπίων τούτων τὸ ἄνω φέρει ἐλαφρῶς κεχαραγμένην, κατ' ἐνώπιον καὶ μετὰ μικρὰν κλίσιν τῆς κεφαλῆς δεξιὰ, προτομὴν νέου ἀπὸ τῶν ὤμων τοῦ ὁποίου κατέρχεται ἱμάτιον. Τὸ στήθος εἶναι κατὰ τι ἀποκεκρουμένον. Τὸ πρόσωπον εἶναι ἀγένειον καὶ φέρει εὐθρῶς ἀνοικτοὺς ὀφθαλμοὺς, ἧ δὲ κεφαλὴ ἐπιστέφεται ὑπὸ πλουσίας κόμης κατερχομένης μέχρι τῶν κροτάφων. Τοιαύτας βεβαίως προτομὰς ἦσαν προωρισμένα νὰ δεχθοῦν καὶ τὰ λοιπὰ ἐγκόλπια. Δεξιώτερον, ἐπὶ τῆς ἐλευθέρως ἐπιφανείας τῆς πλακὸς, ὑπάρχει καὶ ἕτερον ἰσχυρότερον μὲν, ἀλλ' ἀμελέστερον, κεχαραγμένον ἐγκόλπιον μετὰ προτομῆς φερούσης φωτοστέφανον.

1. **Ἐγκόλπια.** Ἡ δι' ἐγκολπίων μετὰ προτομῶν διακόσμησις εἶναι, ὡς γνωστόν, λίαν προσφιλεῖς εἰς τὴν χριστιανικὴν τέχνην. Ἡδὴ τὸν 2^{ον} αἰῶνα παρουσιάζονται τοιαῦτα εἰς τὰς χριστιανικὰς κατακόμβας τῆς Ρώμης², εἰς τὰς

¹ Καθ' ὃν χρόνον ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Σωτηρίου ἀνέσκαπτεν ἐν Ἐφέσῳ τὸν μέγαν σταυρικὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου — κατὰ τὰ ἔτη 1921 - 22 (Γ. Σωτηρίου, Ἀνασκαφαὶ τοῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ, Ἀρχ. Δελτ. τ. 7, 1921 - 2, σ. 89 - 226) — ἀνεῦρε τυχαίως εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον τῆς μεσαιωνικῆς Ἐφέσου (Ἁγιασουλὸν) τὴν ἀνωτέρω πλάκα, ἣν κατὰ τὴν εἰς Ἀθήνας ἐπιστροφὴν του παραλαβὼν μετ' ἑαυτοῦ κατέθεσεν εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν. Ταύτην δημοσιεύομεν ἐνταῦθα κατ' εὐμενῆ παραχώρησιν τοῦ ἡμετέρου καθηγητοῦ πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκφράζομεν καὶ ἐντεῦθεν τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν.

² Συναντῶμεν, ὡς γνωστόν, ἐγκόλπια μετὰ προτομῶν καὶ παλαιότερον ὡς π. χ. εἰς Πομπηίαν μετὰ χαρακτηριστὰ προσωπογραφῶν (S. Reinach, Répertoire des peintures grecques et romaines, Paris 1922, σ. 334 - 5), εἰς ὑπόγειον νεκρικὸν θάλαμον τῆς Παλμύρας, ἐνθα ἐμφανίζονται ταῦτα ὡς ἀπλᾶ διακοσμητικὰ θέματα ὑπὸ ἰδανικὴν μορφήν (Strzygowski, Orient oder Rom, σελ. 15, πρβλ. καὶ πίν. I) κ. ἄλλ.

Ἐγχάρακτος εἰκονογραφικὴ πλάξ ἐξ Ἐφέσου.

ὁποίας κατὰ τὸν 4^{ον} αἰῶνα τὰ παραδείγματα γίνονται συχνότερα¹. ἐκεῖ τὰ ἐγκόλπια εἶναι μεμονωμένα². Τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν, ἐγκόλπια, συμπλε-

¹ Wilpert, Die Malereien der Katakomben Roms, πίν. 13, 145, 153, 156, 161, 164, 181, 187, 200, 210, 251.

² Ταῦτα περικλείουν ἢ ἰδανικὰς μορφάς, συνήθως εἰς τὰς ὀροφάς καὶ τὰ τοιχώματα τῶν νεκρικῶν θαλάμων κείμενα, ἢ τὴν προτομὴν τοῦ Χριστοῦ, ὅτε, κατὰ τὸ πλεῖστον,

κόμμενα ὅμως μετ' ἄλλων, ἐκτὸς τῶν κατακομβῶν, βλέπομεν νὰ κοσμοῦν θόλους καὶ δάπεδα ἐκκλησιῶν¹. Ἀλλὰ τὸ κόσμημα τῆς ἡμετέρας πλακὸς δὲν δύνανται νὰ ἔχη ἄμεσον σχέσιν μὲ τὰ παραδείγματα ταῦτα.

Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐγκόλπια κατὰ σειρὰν μετὰ προτομῶν εἶναι λίαν συνήθη, ἀπὸ τοῦ 4^{ου} μέχρι τοῦ 7^{ου} αἰῶνος, εἰς ἔργα μικροτεχνίας² πρὸς τὰ ὅποια, λόγῳ τῶν μικρῶν αὐτῆς διαστάσεων θὰ ἠδύνατό τις νὰ συσχετίσῃ τὴν ἡμετέραν πλάκα ἔχουσαν, ὡς θὰ δειχθῆ κατατέρω, στοιχεῖα ἰδιάζοντα εἰς ταῦτα· συγγενέστατον δὲ παράδειγμα, καὶ κατὰ τὴν τεχνολογίαν ἔτι, εὐρίσκουμεν εἰς τὸ ἐξ Achmim προερχόμενον ὕφασμα τοῦ Kaiser Friedrich Museum (5^{ου} αἰ.) τὸ φέρον προτομὰς τοῦ Χριστοῦ καὶ ἁγίων³· ἐκ τῆς ὅλης ὅμως διατάξεως τοῦ κοσμήματος τῆς πλακὸς νομίζομεν ὅτι τὰ ἀμεσώτερα πρότυπα τούτου δέον ν' ἀνεύρωμεν εἰς ὠρισμένον σύστημα τοῦ γραπτῶν διακόσμου τινῶν τῶν μέχρις ἡμῶν διασωθέντων ναῶν τῆς πρὸ τῶν εἰκονομαχικῶν ἐρίδων ἐποχῆς.

Ὁ διάκοσμος διὰ προτομῶν ἐντὸς σειρᾶς ἐγκολπίων, εἶναι, πράγματι, ἐκ τῶν λίαν συνήθων στοιχείων τῆς ζωγραφικῆς διακοσμήσεως τῶν ἐκκλησιῶν, ἀδιακόπως μέχρι σήμερον συνεχιζόμενος. Ἀπὸ τοῦ 5^{ου} αἰῶνος ἀπαντᾷ ἐν Ρώμῃ εἰς τὴν S. Maria Maggiore⁴ καὶ τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ζήνωνος⁵, τὸν

εὐρίσκονται ἐν τῷ μέσῳ τῶν τόξων τῶν ἀρχιεπισκοπῶν ἔχοντα ἑκατέρωθεν παραστάσεις προσώπων ἢ συνθέσεις ἐντὸς ὀρθογωνίων πλαίσίων ὡς π. χ. εἰς κατακόμβας: S. Domitilla ("Ἐνθ' ἄν. πίν. 1334), Πρετεξτάτου (πίν. 181 καὶ 251), Maius (πίν. 164).

¹ Πρβλ. μωσαϊκὸν θόλον τοῦ Μωσασλείου τῆς Κωνσταντινῆς ἐν Ρώμῃ (Gh. Diehl, Manuel d'art Byzantin³, I, σ. 8) καὶ μωσαϊκὸν δάπεδον τοῦ Kabr - Hiran (Reinach, "Ἐνθ' ἄν. 352-3).

² Πρβλ. λειψανοθήκην ἐξ ἐλεφαντοστοῦ τοῦ Μουσείου Brescia 4-5^{ου} αἰῶνος (Wulff, Altchristliche und byzantinische Kunst, σ. 185), περιβραχιόνιον τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου 5^{ου} αἰ. (Kaufmann, Handbuch der christlichen Archäologie, σ. 593), πύξινδα εὐρεθεῖσαν ἐν Grado τῶν μέσων τοῦ 6^{ου} αἰ. (Cabrol, Dictionnaire d'arch. chrét. VI, B, σ. 1449-51 εἰκ. 5341), δισκάριον τοῦ Géminy τοῦ 7^{ου} αἰ. ("Ἐνθ' ἄν. I, A, σελ. 2092-6, εἰκ. 615), πῆλινον φιαλίδιον ἐκ τῶν εὐρεθέντων ἐν Monza τέλους τοῦ 6^{ου} ἢ ἀρχῶν 7^{ου} αἰ. (Maruchi-Sognmüller, Handbuch d. chr. Archäol., σ. 94)· ἐπίσης πβλ. ἐπίτιτλον τοῦ γνωστοῦ cod. Rossanensis τοῦ τέλους τοῦ 6^{ου} αἰ. (A. Muñoz, Il codice purpureo di Rossano, Roma MCMVII, πίν. IX, πρβλ. καὶ J. Ebersolt, La miniature byzantine, Paris 1926. σ. 13 κ.ε. πίν. XI), βραχὺν κοπτικὸν χιτῶνα τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν κοσμούμενον ὑπὸ συνυφασμένων σημείων (clavi) μετὰ περσικῶν προτομῶν ἐναλλασσομέναν πρὸς ζῶα ἐντὸς ἐγκολπίων, ἀναγόμενον εἰς τὸν 6^{ον} αἰῶνα (Γ. Σωτηρίου, Ὁδηγὸς τοῦ Βυζ. Μουσείου², 1931, σ. 112), ἐκ δὲ τῶν ἔργων τῆς ξυλλογολυπτικῆς, ζῶνῃν τοῦ Königlich Museum τοῦ Βερολίνου ἐξ Αἰγύπτου προερχομένην (O. Wulff, Altchristliche und mittelalterliche Bildwerke, III A, σ. 36).

³ O. Wulff-M. Alpa toff, Denkmäler der Ikonmalerei, Berlin 1925, σελ. 23 κέ.

⁴ Βλ. εἰκ. ἐν Diehl, L'art chrétien primitif et l'art byzantin, Paris 1928, πίν. VI.

⁵ Kondakov, Ikonographia Vogomateri, I, Πετρούπολις 1914, σ. 330-31.

6^{ον} αἰῶνα ἐν Ραβέννῃ εἰς τὸν S. Vitale¹ καὶ τὴν Chapelle Arclhiériscale², τὴν αὐτὴν δ' ἐποχὴν εἰς Parenzo³, εἰς ἐκκλησίας καὶ νεκρικὰ παρεκκλήσια τῆς Αἰγύπτου⁴, εἰς Κανακαριὰν τῆς Κύπρου⁵, τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης ἐν Σινᾶ⁶ καὶ τέλος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Perustica ἐν Β. Θράκῃ, ἣτις ἀνήκει εἰς τὸν 7^{ον} αἰῶνα⁷. Εἰς τὰ παραδείγματα ταῦτα τὰ μέρη τοῦ ναοῦ τὰ διὰ σειρᾶς ἐγκολπίων κοσμούμενα, εἶναι: α') ἡ ἐπιφάνεια τοῦ τόξου τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ — θριαμβευτικοῦ τόξου (S. Maria Maggiore, Parenzo, Σινᾶ, Κύπρος) καὶ τῶν τόξων τῶν ὑποβασταζόντων τὴν στέγην τοῦ οἰκοδομήματος (S. Vitale, Chapelle Archiériscale), καὶ β') τὰ κάτω μέρη τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκτείνεται μία συνήθως ζώνη ἐξ ἐγκολπίων (ἐκκλησίαι Αἰγύπτου)⁸.

Τὸ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας πλακὸς διακοσμητικὸν θέμα νομίζομεν, ὅτι συνδέεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω μετὰ τῶν κοσμούντων τόξα ἐγκολπίων, ἅτινα ἢ εἶναι μόνον ἢ συνοδεύονται εἰς ἀμοιτέρας ἢ τὴν ἑτέραν τῶν πλευρῶν, ὡς ἐνταῦθα, ὑπὸ ταινίας μετὰ πλοχομοῦ· τὴν λεπτομέρειαν αὐτὴν συναντῶμεν π.χ. εἰς τὴν ἐν Parenzo βασιλικὴν, τὸν S. Vitale καὶ ἰδίως τὴν Chapelle Archiériscale, μεθ' ἧς τὸ ἐπὶ τῆς πλακὸς κόσμημα ἔχει προσέτι κοινὴν τὴν ἔλλειψιν

¹ Ch. Diehl, Ravenne, Paris 1907, σ. 75, πρβλ. καὶ Colasanti, L'arte bizantina in Italia, Milano 1923, πίν. X καὶ XIV.

² Ch. Diehl, Ἐνθ. ἀν. σ. 86 καὶ 87.

³ Ch. Diehl, Manuel κ.λ.π. σ. 222 κ. ἑ.

⁴ G. Millet, L'art byzantin, ἐν Michel, Histoire de l'art, I, σ. 171 κέξ., I. Maspero, Fouilles de Baouït, Comp. Rend. de l'Academie des inscriptions, 1913, σ. 290, J. Clédat, Baouït, ἐν Dict. d'arch. chr. II A, σ. 228 κέξ. εἰκ. 1283.

⁵ G. Millet, Ἐνθ' ἀν. σ. 171.

⁶ G. Millet, Ἐνθ' ἀν. σ. 170. Βλ. εἰκ. ἐν Dalton, Byzantine art and archaeology, σελ. 384, Wulff, Altchr. u. byz. Kunst, σ. 419.

⁷ A. Grabar, La peinture religieuse en Bulgarie, Paris 1928, σ. 25 κ. ἑ.

⁸ Εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ζήωνος ἐν Ρώμῃ τὰ ἐγκόλπια διατιθενται εἰς δύο ἡμικύκλια ἄνωθεν κόγχης, ὅπερ παρατηρεῖται καὶ εἰς Βαουίτ, εἰς δὲ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Perustica εὐρίσκονται ταῦτα καὶ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν τόξων καὶ εἰς τὰς μετώπας τούτων.

Μετὰ τὸν 8^{ον} αἰῶνα ἡ θέσις τῶν ἐγκολπίων μένει ἢ αὐτὴ ὡς καὶ πρότερον, προστίθεται ὁμοῦς νῦν καὶ ἡ κατὰ μῆκος κορυφὴ τῶν καμαρῶν τοῦ ναοῦ (Guillaume de Jerphanion, Les églises rupestres de Gappadoce, Paris πίν. 342, 362, 373-4, 381-2, 402-4, 411-2, 423, 511, 603-4, 63, 1421, G. Millet, Monuments de l'Athos, Paris 1927, πίν. 2211, 2222-3, 2232-3, 2311, 233), ἔτι δὲ καὶ ἡ στεφάνη τοῦ τρούλλου (Guillaume de Jerphanion, Ἐνθ' ἀν., πίν. 1262, G. Millet, Ἐνθ' ἀν. πίν. 263). Εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ εἰς Χριστιανικὴν ἐκκλησίαν μετατραπέντος Παρθενῶνος, δυτικῶς τοῦ σηκοῦ τοῦ ναοῦ, μετὰ τῶν ἄλλων ὑπολειμμάτων τοῦ Βυζαντινῶν χρόνων γραπτοῦ διακόσμου τοῦ μνημεῖου, διεσώθησαν καὶ ἴχνη κατὰ σειρὰν ἐγκολπίων περιβαλλόντων ἐν εἶδει ὀρθογωνίου πλαισίου παραστάσεις ὁλοσώμων ἁγίων ἢ συνθέσεις (Α. Ξυγγοπούλου, Παρθενῶνος Βυζαντιναὶ τοιχογραφίαι, Ἀρχ. Ἐφημ. 1920, σ. 42).

φωτοστεφάνου. Ὡστε δυνάμεθα κατὰ ταῦτα νὰ χρονολογήσωμεν τὴν πλάκα εἰς τὸ μεταξὺ τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} καὶ τῶν μέσων τοῦ 6^{ου} αἰῶνος χρονικὸν διάστημα.

Ἄλλὰ καὶ ἡ τεχνοτροπία τῆς προτομῆς ἐκεῖ μᾶς ὀδηγεῖ μὲ τὸ εὐρὸν περίγραμμα, τὰς ἐλευθέρως πιπτούσας πτυχὰς τοῦ ἱματίου, τὴν λεπτὴν κατατομὴν τοῦ προσώπου, τοὺς μεγάλους ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς ἰσχυρῶς δεδηλωμένας ὀφρῦς, τέλος δὲ τὴν πλουσίαν κόμην κατερχομένην μέχρι τῶν κροτάφων ταῦτα εἶναι, ὡς γνωστόν, χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης τῶν μωσαϊκῶν τῶν 5 - 6^{ου} αἰ. τῶν ἐμπνεομένων ἀπὸ τὴν Ἑλληνιστικὴν παράδοσιν τῆς Χριστιανικῆς τέχνης τῆς Αἰγύπτου¹, ἃν καὶ ὄρισμένα τῶν χαρακτηριστικῶν τούτων ἀπαντῶμεν καὶ πρότερον εἰς τινὰς τῶν τοιχογραφιῶν τῶν κατακομβῶν τοῦ 4 - 5^{ου} αἰῶνος² καὶ μετὰ ταῦτα³.

Ὅσον ἀφορᾷ τέλος εἰς τὸ εἰκονιζόμενον πρόσωπον, ἐκ τοῦ λόγου ὅτι εἶναι νέος, θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ἐκλάβωμεν τοῦτο, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ λοιπὰ παραδείγματα, ὡς τὴν παράστασιν ἑνὸς τῶν ὡς ἀγενεῶν φερομένων ἀποστόλων ἢ προφητῶν ἢ μαρτύρων⁴.

2. Κληματίς. Ὁ ἀριστερὰ τῶν ἐγκολπίων ἐλισσόμενος πλοχμὸς μετὰ φύλλων ἀμπέλου καὶ σταφυλῶν — κληματίς — εἶναι, ὡς γνωστόν, τὸ κατ' ἔξοχὴν προσφιλὲς εἰς τὴν Χριστιανικὴν τέχνην φυτικὸν διακοσμητικὸν θέμα, ἀπαντώμενον ἤδη καὶ εἰς τὴν Ἑλληνορωμαϊκὴν, εἰς διαφόρους ἐξελιχθὲν μορφάς.

Κατὰ τὴν μέχρι τοῦ 7^{ου} αἰῶνος ἐποχὴν ἡ κληματίς, παραλλήλως χωροῦσα πρὸς ἕτερα ὅμοια θέματα, εἶναι συνήθως στενή, ὁ κορμὸς αὐτῆς ἐλίσσεται κανονικῶς, ἐκφύονται δ' ἀπ' αὐτοῦ σταφυλαὶ καὶ φύλλα ἐναλλάξ καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν κατὰ τὸ πλεῖστον βαίνοντα. Τοιαύτην γεωμετρικὴν, οὕτως εἰπεῖν, κληματίδα κατὰ τὸν 4^{ον} - 5^{ον} αἰ. συναντῶμεν π. χ. εἰς μωσαϊκὸν δάπεδον ἐν

¹ G. Millet, *L'art byz.* σ. 178 κ.εξ. Πρβλ. ἰδίως μωσαϊκὰ τοῦ S. Apollinaire Nuovo (Ch. Diehl, *Ravenne*, σ. 49 κ.εξ., Galassi, *Roma o Bisanzio*, *Roma* 1929, πιν. VII, XXXV), S. Vitale καὶ Chapelle archiepiscopale (Ch. Diehl, "Ἐνθ' ἄν. 80 κ.εξ., Galassi, πιν. LXXV, LXXXIV), μωσαϊκὰ ἀγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης (Ch. Diehl, *Le Tourneau*, Saladin, *Les monuments chrétiens de Salonique*, Paris 1918, πιν. XXXI, XXXII), Γ. Σωτηρίου, Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Ἀρχ. Δελτ. 1918, Συμπλήρωμα, πιν. 15), καὶ τὸ τῆς Μονῆς Λατόμου ἐσχάτως εὐρεθὲν (A. Ξυγγοπούλου, Τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς Λατόμου ἐν Θεσσαλονίκη (A. Δ. 1929, σ. 161 κ.εξ. πιν. 6).

² Τοιχογραφία κατακόμβης Ponzian (Wilpert, "Ἐνθ' ἄν. πιν. 255).

³ Μωσαϊκὰ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης 7^{ου} αἰῶνος (Ch. Diehl, κλπ. σ. 108, πιν. XXVIII, XXXIII, Γ. Σωτηρίου, "Ἐνθ' ἄν. πιν. 1, σ. 3, εἰκ. 2).

⁴ Εἰς τὰ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ἐγκόλπια ἀπαντῶμεν παραστάσεις: α') προσώπων καὶ δὴ προφητῶν, ἀποστόλων, μαρτύρων καὶ ἄλλων ἱστορικῶν προσώπων (Παρεκκλήσιον Ζήνωνος, S. Vitale, Μονὴ Σινᾶ κλπ.) καὶ β') ἀφρημῶν ἐννοιῶν, προσωποποιήσεις δηλ. ἠθικῶν ἰδεῶν καὶ φαινομένων τῆς φύσεως (Baouit), οὕτως ἐκλαμβανομένων καὶ τῶν ἐν Peruštica περωτῶν προτομῶν (Grabar, "Ἐνθ. ἄν. σ. 45).

Thabarca τῆς Τύνιδος¹, ἀπὸ δὲ τοῦ 5^{ου} μέχρι τοῦ 8^{ου} αἰῶνος παρακολουθοῦμεν αὐτὴν εἰς διάφορα γλυπτὰ², εἰς τὰ ὁποῖα μάλιστα διαφαίνεται, κατ' ἀνατολικὴν ἀντίληψιν, τάσις τὰ φύλλα καὶ αἱ σταφυλαὶ νὰ πληροῦν τοὺς κόλπους τοῦ βλαστοῦ. Τὸ καλύτερον παράδειγμα τῆς τοιαύτης κληματίδος διαμορφωμένης ὀφραϊότατα πλαστικῶς καὶ εἰς ζωηρὰν μορφήν εἶναι ἀναντιρρήτως τὸ ἐπὶ τῶν διαπηγμάτων τῆς θύρας τῆς S. Sabina ἐν Ρώμῃ, ἔργου τοῦ 6^{ου} αἰῶνος³.

Ἄλλὰ πρὸς τὴν ἡμετέραν κληματίδα, ἥτις, ἔξαιρέσει τῆς γενικῆς αὐτῆς μορφῆς, διαφέρει τῶν ἀνωτέρω ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τῶν φύλλων καὶ τῶν σταφυλῶν, περισσότερον διακοσμητικῶν ἐνταῦθα⁴, ὁμοιάζει πρὸ πάντων ἢ ἀπαντῶσα εἰς τὴν ἀνατολικῆς προελεύσεως πλάκα διπτύχου ἔξ ἑλεφαντοστοῦ τοῦ Μουσείου Ραβέννης, εἰς τὸν 6^{ον} αἰῶνα ἀναγομένου⁵.

3. *Τεχνική.* Εἶδομεν ὅτι ἡ τεχνικὴ τῆς πλακὸς εἶναι ἐγχάρακτος, μέ τινα ὅμως ἐπιτηδεύματα ἐκτελεσμένη ὡς τοιαύτη δὲ διαφέρει τῶν κοινῶν χαραγμάτων (graffiti) συνδεομένη μὲ τὴν τεχνικὴν πολλῶν ἔργων μικροτεχνίας μέχρι τοῦ 8^{ου} αἰῶνος⁶, χωρὶς, ἐννοεῖται, νὰ ἔχη παύσει οὕσα ἐν χρῆσει αὐτῆ καὶ μετὰ ταῦτα.

Ἐτέρα ὁμοίότης τῆς πλακὸς πρὸς τὰ ἔργα τῆς μικροτεχνίας εἶναι ὅτι

¹ R. Gauckler, Mosaïques tombales d'une chapelle de martyrs à Thabarca, ἐν Mon. Piot XIII, 1906, σ. 189 πίν. XVIII.

² Πρβλ. π. χ. τοιαῦτα τοῦ Μουσείου τοῦ Καίρου (Strzygowski, Koptische Kunst, Wien 1904, σ. 39 εἰκ. 45, 41, εἰκ. 48) κ. π. ἄ.

³ Ch. Diehl, Manuel, σ. 281 κέ.

⁴ Ὅμοια διακοσμητικὴ κληματίς, ἀλλὰ μετὰ σταφυλῶν μόνον δηλουμένων διὰ στιγμῶν μετὰξὺ δύο σειρῶν ἐκ στιγμῶν ὁμοίως, εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 1676 μικρᾶς ὄρειχαλκίνης λαγῆνου τοῦ 3-4^{ου} αἰ. ἀποκειμένης ἐν τῷ Kōnigliches Museum τοῦ Βερολίνου (Wulff, Altchristliche und mittelalterliche Bildwerke, τόμ. III A σ. 318, πίν. LXXIV), ὡσαύτως δὲ καὶ ὡς κόσμημα λύχνων ἀπαντῶσα (ἐνθ' ἄν. σ. 260, πίν. LXVI). Τῆς αὐτῆς περιῶπου μορφῆς, δηλ. μετὰ μόνον σχεδὸν σταφυλῶν, ἀλλὰ πλαστικῆ, εἶναι ἡ κληματίς τοῦ ὑπ' ἀριθ. 61/500 μαρμαρινοῦ γείσου τοῦ Βυζ. Μουσείου Ἀθηνῶν, ἐνθα τὰ φύλλα συνεκφύονται ἀτροφικὰ μετὰ τῶν σταφυλῶν (Γ. Σωτηρίου, Ὁδηγὸς κλπ. σ. 32), ἡ ἐπὶ γλυπτῶν τεμαχίων τοῦ Μουσείου Θηβῶν τοῦ 9^{ου} αἰ. εἰς ἐξανατολισμένην τεχνοτροπίαν, (Γ. Σωτηρίου, Ὁ ἐν Θήβαις ναὸς Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Α. Ε. 1924, σ. 23) κ. ἄ.

⁵ Ch. Diehl, Ravenne, σ. 94.

⁶ Πρβλ. μικρὰν ἔξ ὀπτῆς γῆς πλάκα τοῦ Μουσείου Καίρου 4^{ου}-5^{ου} αἰῶνος, φέρουσαν κατὰ τὸ ἀριστερὸν αὐτῆς ἄκρον μονογραμματικὴν παράστασιν σταυροῦ (Strzygowski, Koptische Kunst, σ. 227, εἰκ. 280, Dalton, Byzantine Art κλπ. σ. 61), ὄρειχαλκίνην λαγῆνον ἐν Βερολίῳ (βλ. ἄν. σημ. 4), χαλκίνην πλάκα ἐκ τοῦ θησαυροῦ τοῦ Sancta Sanctorum τῆς ἐποχῆς Κωνσταντίνου Ε' Κοπρωνύμου (Lauer, Le trésor du Sancta Sanctorum, ἐν Monum. Piot, τόμ. XV, Paris 1906, 136 κέ.), πολλὰ ἑλεφαντοστῆ (Wulff, Ἐνθ' ἄν. σ. 103 κέ. πίν. XIV) καὶ πλήθος μικρῶν χαλκίνων σταυρῶν (Wulff, Ἐνθ' ἄν. πίν. XLV).

αὕτη ἔχει διάκοσμον ἐκ στιγμῶν, εἰργασμένων ἐνταῦθα διὰ τρυπάνου, αἵτινες θὰ ἠδύναντο μὲν νὰ ἐκληφθῶσιν καὶ ὡς μιμήσεις μαργαριτῶν, ὡς π.χ. παρατηρεῖται τοῦτο ἐπὶ μωσαϊκῶν καὶ τοιχογραφιῶν, φαίνεται ὁμως ὅτι συνδέονται μὲ τρόπον ὁμοίας διακοσμῆσεως μικροτεχνημάτων ἀπὸ τοῦ 3^{ου} μέχρι τοῦ 7^{ου} αἰῶνος· ἀποτελοῦν δὲ πράγματι αἱ στιγμαὶ αὗται, πλὴν τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης λαγῆνου τοῦ Kōnigliches Museum, εἴτε μόναι εἴτε ἐντὸς κύκλων εἰς διάφορα συντιθέμεναι γεωμετρικὰ σχέδια, σύνηθες διακοσμητικὸν στοιχεῖον εἰς πλεῖστα μικροτεχνήματα, οἷον σταυρούς¹, μικρὰ φιαλίδια², κτένια³, δέρματα σακκιδίων⁴ καὶ ἄλλα ἀντικείμενα οἰκιακῆς χρήσεως⁵. Σπανιώτερον τὸν τοιοῦτον τρόπον διακοσμῆσεως ἀπαντῶμεν εἰς σαρκοφάγους⁶, ἀπαξ δὲ μόνον, καθόσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, καὶ πρὸς ἑτέραν χρῆσιν εἰς γλυπτὰ⁷, οὕτως ὥστε ἡ ἡμετέρα πλάξ νὰ εἶναι ὡς πρὸς τοῦτο χαρακτηριστική.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω γενομένης ἀναλύσεως τῶν στοιχείων τοῦ διακόσμου τῆς ἐξ Ἐφέσου πλακὸς εἰδείχθη: α') ὅτι ἡ ἐξ ἐγκολπίων σειρὰ, συνοδευομένη μάλιστα ὑπὸ πλοχοῦ, εἶναι, πιθανῶς, μίμησις τοῦ ἐπὶ τοῦ θριαμβευτικοῦ τόξου τῶν ναῶν ἢ τῶν βασιάζοντων τὴν στέγην τοῦ οἰκοδομήματος τόξων διακόσμου· β') ὅτι ἡ ἐντὸς τοῦ ἐγκολπίου προτομὴ συνδέεται μὲ Ἑλληνιστικὰ ζωγραφικὰ πρότυπα τοῦ 5-6^{ου} αἰῶνος· γ') ὅτι ἡ κληματίς, ὑπαγομένη εἰς μίαν ὁμάδα ἀπλῆς μορφῆς λίαν διαδεδομένης, ἰδίως εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοῦ 3-8^{ου} αἰῶνος, ἀνήκει εἰς διακοσμητικώτεραν παραλλαγὴν μεταξὺ τοῦ 5^{ου} καὶ 6^{ου} αἰῶνος καὶ δ') ὅτι ἡ τεχνικὴ τῆς ἡμετέρας πλακὸς συνδέεται μὲ ἔργα μικροτεχνίας ἀπὸ τοῦ 3-7^{ου} αἰῶνος.

Ἐποὶν θὰ ἠδυνάμεθα τελικῶς νὰ δεχθῶμεν ὡς χρονολογίαν τῆς ἡμετέρας

¹ Πρβλ. τὴν ἀνωτέρω ἐξ ὀπτῆς γῆς πλάκα τοῦ Μουσείου Καίρου, ἧς ὁ ἐγγράφατος σταυρὸς κοσμεῖται διὰ κύκλων ἐκ στιγμῶν, ἐπίσης σταυρούς τοῦ Kōnigliches Museum (Wulff, "Ἐνθ' ἄν. σ. 199 πίν. XLIV, 226 πίν. LV καὶ LVI) κ.π.ά.

² Strzygowski, "Ἐνθ' ἄν. 110 εἰκ. 170. Ὁ εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν εὐλογιῶν (ampullae) συνήθης κύκλος ἐξ ἐκτύπων σφαιριδίων καὶ ἐνίοτε ἐντύπων στιγμῶν σχετίζεταί μάλλον πρὸς τὸν ἀνάλογον ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοιοῦτον.

³ "Ἐνθ' ἄν. σ. 144 κ.έ., πρβλ. Wulff, "Ἐνθ' ἄν. σ. 99 πίν. X.

⁴ Wulff, "Ἐνθ' ἄν. σ. 156 κ.έ. πίν. XXX.

⁵ Strzygowski, "Ἐνθ' ἄν. σ. 210 κ.έ. πίν. XX, σ. 309, πίν. XXXVI, Wulff, "Ἐνθ' ἄν. σ. 136 κ.έ. πίν. XXIV, Dalton, Catalogue κ.λ.π. σ. 83, πίν. XXXVII.

⁶ Πρβλ. κάλυμμα τῆς ὑπ' ἀριθ. 7126 πηλίνης σαρκοφάγου τοῦ Μουσείου Καίρου 3-4 αἰῶνος, περιθεόμενον ὑπὸ δύο σειρῶν στιγμῶν σχηματίζουσῶν ἐν τῷ μέσῳ σταυρόν, (Strzygowski, "Ἐνθ' ἄν. σ. 246, εἰκ. 291 καὶ 292).

⁷ Πρβλ. ἐγγάρακτον πλάκα ἐκ τοῦ δαπέδου τοῦ ἐν Θήβους ναοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου (9^{ου} αἰ.) φέρουσαν παράστασιν ἀετοῦ σπαράσσοντος λαγῶν εἰς τὰ σώματα τῶν ὀπίων ὑπάρχουν μικραὶ ὀπαὶ πληρούμεναι δι' ἐκπεσόντος ἐγγρῶνον μίγματος (Γ. Σωτηρίου, "Ἐνθ' ἄν. σ. 7).

πλακὸς τὸ μεταξὺ τῶν μέσων τοῦ 5^{ου} καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6^{ου} αἰῶνος χρονικὸν διάστημα.

Διὰ τί ἦτο προωρισμένη ἡ πλάξ δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, διότι εἶναι αὕτη ἀτελής καὶ μικρὸν μόνον τμήμα αὐτῆς σφύζεται. Ἀπλῶς δύο τινὰ δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ: ἢ ὅτι ἔμεινεν αὕτη ἀτελής ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ τεχνίτου, ὅτε ὀρθὸν εἶναι νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ κόσμημα ἔμελλε νὰ την περιβάλλῃ ὡς πλαίσιον κατὰ τὰς τέσσαρας αὐτῆς πλευράς, ἢ ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὰς πλάκας ἐπενδύσεως μέρους ναοῦ τινος τῆς Ἐφέσου καὶ ἐχαράχθη ἐπ' αὐτῆς ἀτελῶς τμήμα τοῦ διακόσμου αὐτοῦ.

ΔΗΜ. Ι. ΠΑΛΛΑΣ